

Elhallgatott rácjárásainkról

– egy nemzetközi történészkonferencia tükrében

A történeti források nyomosan közlik, hogy Magyarország déli térségében a magyar szakirodalomban és a népnyelvben is hagyományosan *rác*nak¹ nevezett *szerbség* egy része évszázadokon át tudatos irtásokat folytatott a nándorfehérvári végeken egykor élő bolgárok – régi magyar nevükön *nándorok* –, majd a *magyarok*, később viszont a bécsi Habsburg-uralkodóház által idetelepített *németek* (*svábok*) ellen is. E „*politikailag nem korrekt*” alapállás a történész Jeszenszky Géza (az Antall-kormány külügyminisztere) szerint két kérdést vet fel jelen sorok írójával kapcsolatban: „*Megalapozottak-e a szerző állításai, vádjai, ha pedig ez a bizonyítható történelmi igazság, várható-e ebből valami pozitív hozadék, vagy csak erősíti a vérbosszúk szellemét, balkáni hagyományát?*”²

Népeink közös múltjának itt tárgyalt sötét oldalai elsősorban az 1848–1849. évi dél-magyarországi polgárháború kirobbanásának, végső soron a Délvidék későbbi, az 1920. június 4-én, a trianoni békediktátumban történt elcsatolásának az előzményeit és okait világítják meg. Méghozzá teljesen új vagy újszerű módon megközelített régebbi – érdemben sajnos, mindmáig nem földolgozott, jobban mondva kerülgetett!, vagy tudatosan elhallgatott – levéltári és egyéb történelmi kútfők alapján. Eljutunk annak a kérdésnek a megválaszolásáig is, hogy mitől lettek volna 1848-ban hirtelen *szerbek* az évszázadokig *rác*nak nevezett betelepülők, s miért lett a magyar szókincs e része egyesek által *gúnynévnek kikiáltva*. Fogalmat alkothatunk az ún. *rácjárásokról*, Belgrád és Bécs szerepéről a kegyetlen délvidéki polgárháború kirobbantásában és az elképesztő vérforogtetet okozó magyargyűlölet intézményes fölkorbacsolásában.

A végzetes események talán legmegrendítőbb állomása a Ferenc-csatorna partján elhelyezkedő Bácsszenttamás városkában történt magyarirtás (és ugyanekkor a helyi zsidók elleni pogrom), amelyet 1848. július 14-én hihetetlen kegyetlenséggel hajtottak végre a helység önjelölt urai, az ún. *rácvédő* lázadók az alattomos aknamunkájukat magyarországi oldalon kifejtő áruló osztrák katonatisztek segítségével.

Összesen 18 forrás kielemezése alapján mintegy kétezer főre becsülhető a halálra kínzott fegyvertelen szenttamási magyar és zsidó lakosok – köztük *édesanyák és ártatlan gyermekek* – száma. A *rácvédő* hőhérok, a belgrádi szervián

¹ A rác elnevezés a szerbiai Raška (Рашка, Ras, Rassza, Rasszon) város nevéből ered, amelyből a Ratka, Rascia név is keletkezett, mint tartományi elnevezés. A magyar nyelvben ez utóbbi nyomán honosodott meg már a középkortól a Rácország kifejezés.

² Lásd bővebben: JESZENSZKY Géza: Egy nehéz olvasmány a Délvidék múltbeli konfliktusairól. In. *Hitel*, 2009. május (5. szám), 125–127. old.

(szerb) kormány zsoldosai és a helyi fegyveresek aztán három nap múlva a déli Tiszaföldvár, a mai Bácsföldvár magyarságát is legyilkolják, hasonló bécsi császári udvari aknamunka segítségével. Ennek részletes tárgyalásáig – terjedelmi okból – nem tudunk eljutni, pedig történetírásunk az óta sem dolgozta fel a Magyarországtól elszakadni törekvő délvidéki szerbek elleni magyar nemzeti-hazafias mozgalom vértanúinak a történetét. Miközben 1849 februárjában Bácsszenttamás és a mai Bácsföldvár borzalmi megismétlődtek egész Dél-Magyarországon.

Kétségtelen tény, hogy az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc idején a rác lázadók gyökeres etnikai tisztogatásokat, a kor legnagyobb népirtását vitték végbe a bánági (bánáti) Al-Dunától az észak-bácskai Magyarkanizsa és Zenta merővárosokig. Az osztrák császári hadvezér, Julius von Haynau (1786–1853) észak-itáliai kegyetlenkedései például meg sem közelítik a *Zentai Gyertyaszentelő* rettenetét. Miközben egész Európában *bresciai hiénaként* emlegették, miután 1849 áprilisában katonáival véresen leverte a Habsburg-önkényuralom ellen fellázadt Brescia városát.

Jelen előadás/dolgozat tárgyát kellő terjedelemben tárgyaló, említett *Fejezetek a rácjárások történetéből* című kötetről Jeszenszky Géza elmondta még, hogy „komoly könyvészeti és levéltári kutatásokon alapuló, állításait alapos lábjegyzetekkel bizonyító szakmunkáról van szó”. Ismertetését, A máig elhallgatott magyarirtások tényének, illetve a feltárá szándék fogadtatását illetően, ismertetését jogos aggodalommal zárta: „Csak remélni lehet, hogy a könyv tárgyilagossága és higgadt vitákhoz vezet, és végül így hozzá fog járulni nemcsak a közös múlt jobb ismeretéhez, hanem a tanulságok levonásához, elsősorban ahhoz, hogy a vérontás, a kegyetlenkedés az emberiség egyik átkos, bűnös hagyománya, amitől meg kellene szabadulnia”.³

A jelen tanulmányban felsorakoztatott számos új történeti tény és gondolatfelvetés tehát jó szívvel ajánlható könyv alakjában, *Az ügynevezett Vajdaság kihasításának elhallgatott titkai és borzalmi* iránt érdeklődők figyelmébe. Ezek megismerése után talán többen meg fogják kockáztatni saját történelemképük újrarajzolását!

Vannak a közös magyar–szerb múltunknak is olyan fehér – vagy inkább: véres – foltjai, amelyeket eddig érdemben még nem kutatott senki. Példának okáért, *több magyar áldozatot szedtek 1848–1849-ben a délvidéki rácjárások és az erdélyi, valamint kelet-magyarországi oláhjárások, mint az összes akkori magyarországi hadművelet együttvéve*.⁴ (Egyes „politikailag korrekt” visszavetítők szerint nem délvidéki, hanem „vajdasági”, de ilyen közigazgatási egység akkor még nem létezett!)

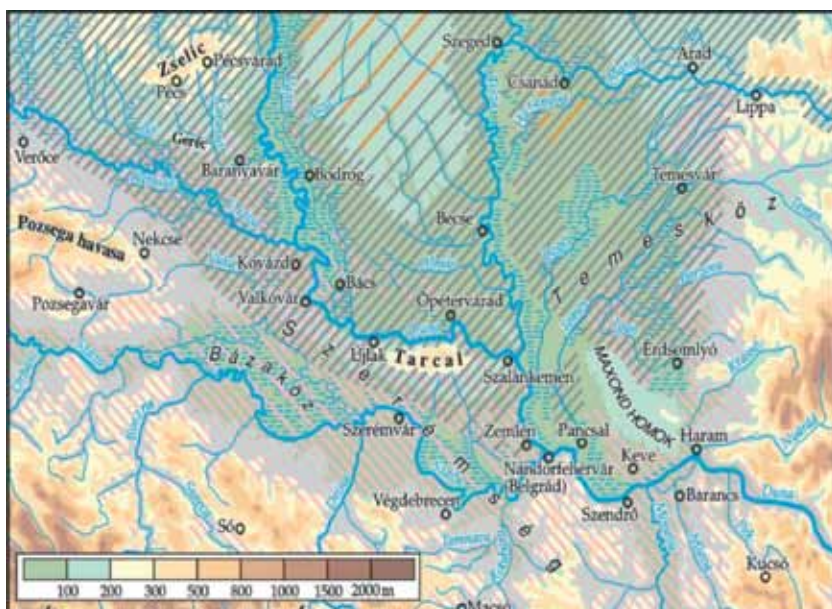
Az előbb említett rác-, illetve oláhjárások ellenére alig ismert, hogy a szabadságharc hadieseményein kívül tömeges magyarellenes etnikai tisztogatások, ún. rácjárások is zajlottak a magyar *Alvidéken*, miként annak idején nevezték e hatalmas területet. E rettenetről legfeljebb az 1849 februárjában Zenta mező-

³ Vö. Jeszenszky Géza bírálatából már idéztünk.

⁴ E magvas és – az igaz múlt elhallgatása következtében – döbbenetes történelmi tényt Arday Lajos, a délvidéki magyarság neves történetírója, az MTA doktora ajánlotta a figyelmembe, amit köszönettel fogadtam.

városban (szerbül: Сента) elkövetett nagy magyar-, illetve zsidóirtás kapcsán lehet fogalmunk, *de a tankönyveink még ezt sem tudják*. Ez is persze csak a jég-hegy csúcsa, hiszen például a Bácsszenttamás (ma: Szenttamás / Србобран) és Tiszaföldvár (ma: Bácsföldvár / Бачко Градиште) településeken a magyarság tömeges halálra kínzásának szívet megrázó 1848-as pecsétjét eddig még ugyan csak nem törte fel senki.

Tehát távolról sem 1944–1945-ben pusztították el először egész települések, sőt kistájak magyar lakosságát Délvidéken (ma Vajdaság, Észak-Szerbia). Amint azt rögtön látni fogjuk, megtörtént ez minden évszázadban, egészen az 1389. évi első rigómezei ütközetig⁵ visszamenően.

A Délvidék népei a megtelepedésük korában, 11-13. század

Csíkozások: ///// – magyarok és kunok, ||||| – délszlávok és oláhok.

A térképet a Kniezsa István (1898–1965) nyelvörténész, szlavista által földolgozott, az Árpád-kori oklevelekben olvasható hatalmas helynévanyag alapján Nagy Béla szerkesztette.⁶

⁵ Az 1389. június 15-én (a későbbi Gergely-naptár szerint június 28-án), Szent Vitus napján lezajlott első rigómezei csatában életét veszítette Lázár szerb fejedelem (uralkodott 1371-től), akinek ereklyéit a törökök elől menekülő szerbek hozták magukkal Magyarországra akkori területére, a Szerémségbe.

⁶ Vö. TAKÁCS Miklós: Összerbek a Kárpát-medencében? A magyar–szerb kapcsolat valószínűleg előzményei. In. *História*, 2010. 1–2. szám

A nemzetiségi-területi kérdés gyökerei az Árpád-kortól a magyar Délvidéken

Most menjünk vissza a kezdetekig. Tény, hogy napjainkban is akad olyan hivatásos szerb történész – például Vladan Gavrilovics (Владан, Гавриловић) egyetemi tanár⁷ –, aki a magyarok és más népek ellen elkövetett 1848–1849. évi kegyetlen vérengzésekkel szembesülve, a „mi” és „ők” fölosztása alapján azonnal felvetette a következőket. Vladan Gavrilovics rögtön azt kérdezte: „kié volt eredetileg” Zenta, Bácsföldvár vagy Bácsszenttamás, aztán „rác vagy magyar lakosok birtokolták-e azokat”, és „ki hol volt?” (Még hozzá a magyar–szerb történészkonferencia második ülésén – mely tanácskozásra a későbbiekben többször hivatkozunk –, jelen sorok szerzőjének itt olvasható előadásában.)

Már a kérdések és a sajátos megkülönböztetés is – tömören szólva – képtelenség, sőt kortünet. Ezen kívül a történelmi ismeretek hiányának bizonyítéka is,⁸ de éppen ezért semmiképpen nem hagyható megválaszolatlanul. Mindekelőtt azonban le kell szögeznünk: egy népirtást sem történelmi igazságtétel, sem vérbosszú, sem pedig nemzeti túlfűtöttség címén nem lehet igazolni és jogosnak tartani, még csak mentegezni sem. Ezzel a megközelítéssel tehát nem foglalkozhatunk. Másrészt a népek eredeti területi elhelyezkedése valóban alapul szolgál amely a történelem ok-okozati összefüggéseit tekintve, a *status quo* ősi elve nyomán érthetőbbé teszi a véres villongásokat. Az ugyanis egyáltalán nem mindegy, hogy évszázados népirtások és valóságos lakosságcserék után ki az idegen és ki a befogadó? Nem juthatunk ilyen mélységekig. Nézzük hát a közös történelmünket: a szerbek (rácok)⁹ jöttek be Dél-Magyarországra, avagy talán a magyarok a jelenlegi Észak-Szerbiába?

*

A történelmi forrásaink szerint a népvándorlás végén az addig vándorló rác (szoraba) törzsek a Drina folyó felső vízgyűjtő területén, a magyarok (onogu-

⁷ Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Tanszék

⁸ A történelmi tájékozatlanság e tekintetben nemcsak Vladan Gavrilovics álláspontját jellemzi, hanem általában a szerb történészekét. Mindez a szerb historiográfia egésze téves irányvételének és a magyar nyelvismeret hiányának a következménye. Például Hardi Gyura, a Macsói bánágról szóló előadásában egy szóval sem említette a nándor népet, holott annak területén az volt az őshonos. Az ott élő magyarokról sem tudott, és rám is csodálkozott, amikor olyan középkori magyar helyneveket hallott tőlem, mint Macsókö, Fölsővábna, Tekerős, Végdebrecen, stb.

⁹ A magyar nyelvszokás a 20. századig rácnak ismerte a ma szerbnek nevezett népet, legalábbis akkor, ha magyarországi rácokról volt szó. A Rácországban élő rácokat viszont 1848-ban már – megkülönböztetésül – gyakran nevezték szerbnek vagy latinosan szerviánnak is. In. DEÁK István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben. Budapest, 1983. 143. old. – Annyi bizonyos, hogy „szerb” alatt csakis szerbiai szerbet – vagy éppen magyarországi, de magyargyűlölő, az országtól elszakadni törekvő „szakadár szerbet” – értettek. A „szerb” megnevezésnek ennek folytán gúnyos kicsöngése volt a 19. században: a „szerbek” a „legdühösebbek”, a „gyülevész fanatizált rácósk” (...), *expressio Serbica*” [kifejezés, kiemelés]. In. A forradalom és szabadságharc levelestára. I. köt. Szerk. V. Waldapfel Eszter. Budapest, 1953. Közoktatásügyi Kiadó, 298., 304. old. – A szerb nép évszázadok óta megszokott és tisztességes neve Magyarországon a hagyományos rác megnevezés volt, mint például a románoknak az oláh vagy a szlovákoknak a tót. A mai népnevek visszavetítése e régmúltba egyébként ugyanolyan idejétmúlt, kortévesztő, mintha a középkori Zeta királyságban élt zetaiakat neveznének montenegróiaknak vagy crnagóriaiaknak, a kunokat oguzoknak vagy a jászokat oszétoknak.

rok) viszont a hatalmas Kárpát-medencében telepedtek meg délen a Szávaig és az Al-Dunáig, ahol aztán az új életmód korszakába léptek.¹⁰ A magyar és a rác (szerb) nép tehát kezdetben közvetlenül nem is érintkezett egymással, mert a Drina és a Morava folyók torkolata között eredetileg élő középkori szláv lakosság – amelyet ómagyar nyelven a nándor névvel illettek –, nem rác volt.

A történelmi Nándor Birodalom (Bulgária) ezen északnyugati része ugyanis, ekkor a tárgyilagos szerb történetírók beismerése szerint is „nemzetiségi szempontból még nem volt teljes mértékben a rác nép” birtokában,¹¹ mert valójában a nándor etnikum szállásterülete, keletebbre viszont oláhok (vlachok) által lakott is volt.¹² Ez a térség egyébként a nándor állam szerves része szinte az egész 9–10. században.¹³ Ezt a területet később időnként a Bizánci Császárság is bekebelezte, de a Nándorfehérvár és Nis (ma: Niš) között megforduló utazók a bizánci és magyar uralom alatti időszakban is csak „nándor erdőket”, vagy Nikota „nándor herceget”, stb. emlegettek.¹⁴ Viszont soha, egyetlen egyszer sem merült fel e terület lakosságára vonatkozathatóan a 13. századig a rácok neve, amely egyértelmű bizonyítéka a Morava folyó völgye és a Drina torkolata közötti említett etnikai viszonyoknak.¹⁵

Egy szerb történész szerint itt „az ugorok [magyarok] már a 11. század ötvenes éveiben támadásba mennek át”, de a bizánciak eleinte sikeresen védelmezték „a birodalom érdekeit az ugorokkal szemben”. Amikor azonban Árpád-házi I. (Szent) László király (1077–1095) lányának, Piroskának (bizánci nevén: Priszka, 1088–1134) a fia, Komnéosz I. Mánuel (1118–1180) bizánci császár meghalt, három év múltán, 1183-ban a rác és a magyar állam már egyesült erővel támadt rá a bizánci uralom alatt álló nándor területekre. „Amíg az ugorok a Barancsságban terjeszkedtek” – írta egy másik szerb történész –, addig a rácok eljutottak a Morava folyóig.¹⁶ A harcokban jelentős szerepe volt Nándorfehérvárnak (Alba Bulgariae, szerbül: Бугарски Београд), amely a 11. századtól már job-

10 Bővebben lásd, VII. (Porphyrogennétosz, 'Bíborbanszületett') Konsztantinosz (905–959) bizánci császár De administrando imperio című munkáját. Legújabb magyar kiadása: A birodalom kormányzásáról. Ford. Moravcsik Gyula. Szeged. 2003. Lectum Kiadó.

11 SZTANOJEVICS, Sztanoje: Isztorija srpszkoja naroda [A rác nemzet története]. Beograd [Nándorfehérvár], 1910. [cirill], 126. old.

12 IVICS, Pavle: Srpszki narod i njegov jezik [A rác nép és nyelve], Beograd [Nándorfehérvár], 1986. 26–30. old.

13 KALICS-MIJUSKOVICS, Jovanka: Beograd u srednjem veku [A középkori Nándorfehérvár], Beograd [Nándorfehérvár], 1967. [cirill], 29., 33. old.

14 Eredetiben: „Silvae Bulgarorum”, „princeps Bulgarorum”. KALICS-MIJUSKOVICS, 1967. 36–37. old.

15 Mi több, maguk a rác kútfők is hallgatnak erről! Teljesen egyoldalúnak tűnik tehát a nézet, miszerint a nándor (Bulgarorum) népnév gyakori feltűnése a jelenlegi Szerbiához tartozó területeken, a középkori forrásokban mindössze a 8–9. századi „hosszú nándor uralom emlékét tükrözi vissza az adott térségben.” In. KALICS-MIJUSKOVICS, 1967. 37. old. – Nehezen hihető, hogy az utazók által megismert „nándor erdők” szélén fekvő falvak lakossága vagy a bizánci uralom alatt álló „Bolgárféhevár” városában székelő „nándor herceg”, netalán a „Nikota” név is szerb lett volna. El kell utasítani azokat nézeteket is, amelyek a Kárpát-medence déli peremterületét eleve a „szerb földek” közé sorolják, annak kora Árpád-kori lakosságát viszont minden indoklás nélkül rácoknak tekintik. Ezek a szerb állítások kortünetek. Annak szemléltetésére lesznek majd alkalmasak, milyen tévedéseket eredményezett a 20. századi szerb történetírás nemzetieskedő szülklatókörösége és kizárólagossága.

16 SZTANOJEVICS, 1910. 94. old.

bára bizánci uralom alatt állt, amit „az ugorok nem tudtak komolyabban megrendíteni.”¹⁷

A Drina és a Morava folyók torkolata között csak a 13. század elejétől beszélhetünk tartós magyar uralomról. Itt ekkor alakul ki a Macsói bánság, amit a magyarok kezdetben csak Túlsó-Szerémségnek neveztek, amelynek a székhelye Macsókö vára¹⁸ (ma: Valjevo / Ваљево) lett. Az ekkor kiformalódott Magyar Végvidékhez keleten kapcsolódott a Morava folyón túl elhelyezkedő Barancsság és a Kucsóság, amelyeknek Barancsvár (ma: Браничево), illetve Kucsóvár (ma: Кучево) volt a központjuk. Ezen a tájon az első rác telepések már a magyar időszokban, de csak a 13. század végén jelentek meg, a magyar királyi hatalom összeomlása idején. A Magyar Végvidék – mely ekkor nyugaton az Ozorai (szerbül: Usorsko) és a Sói (Solsko) bánságot is magába foglalta – kormányzója 1282 és 1316 között, Dragutin magyar főnemes volt. Sőt az Árpád-házi IV. (Kun) László magyar király (1272–1290) veje és a rác király testvére, aki udvarát Tomla-mellék és a Száva folyó között fekvő Végdebrecen (ma: Дебру) nevű erődítményben rendezte be.¹⁹ (A „ság” = dombos vidék, számos kisebb-nagyobb táj neve a Kárpát-medencében, például: Bácskaság.)

Amikor Dragutin érzékelte magyar királyi hatalom meggyengülését, magyar főnemes létére üldözni kezdte a végvidéken őshonos nándor és a helyi magyar katolikus lakosságot. Eközben a Magyar Végvidékre folyamatosan elősegítette a rációk betelepülését, akik önkényeskedtek, sőt hódítókként viselkedtek. Emiatt felkelés tört ki ellenük, amelyet Dormán (a szerb forrásokban: Дрман) barancsi, illetve Kudelin (Куделин) kucsói bán vezettek.²⁰ A nándor szabadságmozgalom fő fészke Dormán, Végszendrő és Barancs között elhelyezkedő uradalmi központja volt, amely mindmáig az ő nevét viseli (Дрмно). Eközben a Kudelint követő katonaság és nép, a délebb fekvő Passaróc / Pozsaróc (ma: Pozserovac/Пожаревац környéki Izdril várából (ma: Ждрело) állt ellen a hódítókként fellépő rác betelepülőknek. Dragutin végül csak öccse, II. Milutin rác király (1282–1321) segítségével tudott leszámolni a betolakodó rációkkal tömegesen szembeszállt nándor (bolgár) lakosokkal.

A harcok során a rác király – közben mindent pusztítva – Bodony²¹ (Bdin, ma: Видин) erődítményéig tört előre. Emiatt Sisman nándor fejedelem attól tartott, hogy a fővárosa, Bodony is rác kézre kerül, ezért a Dunától északra a Magyar Királysághoz tartozó Szörényi bánságba menekült. A hódító rác király Dormán és Kudelin bánok birtokait elkobozta. Ezután kihasználta a vizzálykodásokban, a trónutódlásokban meggyengült magyar központi hatalom tehetetlenségét, és az általa megszállt Barancsság és Kucsóság területét az országához csatolta. A Magyar Végvidék elszakítása Magyarország durva megcsonkítása volt, amellyel

17 KALICS-MIJUSKOVICS, 1967. 40., 47., 54.old.

18 A vár 1317-től bukkan fel az oklevelekben Macsókö néven. Felmerült, hogy esetleg a Kolumbara szávai torkolata környékén feküdt. Csakhogy a Macsókö név okán egy sziklás hegyre kell gondolnunk. Ez viszont csak a Cser-hegység lehet. A vidék fő települése napjainkban is Valjevo városa, amelyről délre folyik Gradac-patak, ez név is mindenképpen egy várra utal. Emiatt a helytörténészek többsége Macsóköket Valjevóval azonosítja.

19 KALICS-MIJUSKOVICS, 1967. 68. old.

20 CSOROVICS, Vladimir: Isztorija Jugoszlavije. [Délszlávia története.] Beograd [Nándorféhvár], 1989. 128. old.

21 A mai Bulgária északnyugati sarkában, a Duna déli partján helyezkedett el Bodony, a mai Vidin város.

Milutin észak felé, a Száva alsó folyásig, és a folyó torkolatától a tovább a Duna vonaláig terjeszkedett. Csak ekkor alakult ki egy időre (az oszmán–török hódításig) a középkori rác–magyar határ. Fontos megjegyezni, hogy az ekkoriban már katolikus vallású²² Dragutin, a Magyar Végvidék kormányzója, mint magyar főnemes gyakorolta e terület feletti hatalmat, amellyel – elvileg – nem csorbíthatta volna a magyar király fennhatóságát.

Közben a Magyar Végvidékre tömegesen betelepült rác köznép önkényeskedését tetézte, hogy a Dragutin által behívott rácországi földesurak részéről tapasztalt visszaélések és erőszak 1293-tól véres etnikai tisztogatásokba torkollottak. Egyes szerb történetírók szerint ennek köszönhető, hogy „a Barancsságot nemzetiségi tekintetben valószínűleg (...) ekkor szerezte meg teljesen a rác nép”²³ –, mármint a helyi őslakosság tömeges elpusztításával, vagyis népirtással.

Hasonló történt az ún. Túlsó-Szerémségben és Nándorfehérvár esetében is, amelyet természetesen a „rác lakosság nagyobb mérvű betelepítése kísért” a megtizedelt nándorok és magyarok helyébe. Sőt a Macsóság városaiba és a Cseralja-Dettosföld mezőségére is. A magyar fennhatóság semmibevételében Dragutin 1295-ben odáig jutott, hogy fölszámolta a nándorfehérvári magyar katolikus püspökséget. A „javakat elvették, sok mindent szét is húztak a rác uralom alatti városban”.²⁴

A magyar királyi hatalom végzetes meggyengülése, az óriási területeket birtokló tartományurak befolyásának folytonos erősödése, a széthúzás, a viszálykodás, és különösen 1301-ben, amikor III. Andrással (1265–) férfiágon az Árpád-ház kihalt, minden az ország ellenségeinek kedvezett. Ebben a helyzetben a Magyar Végvidék kormányzója, a rác származású, katolikus lett Dragutin is éppen olyan kiskirályként viselkedett, mint a többi önállósodott főúr: a felvidéki Csák Máté és Aba Amádé, a dunántúli Kőszegi Miklós és János, a Magyar Alföldön Borsa Kopasz, az erdélyi Kán László, a Délvidéken Csák Ugrin, Subics Pál és mások. Azzal a nagy különbséggel, hogy Dragutin uralma többé már nem magyar, hanem *nyíltan rác jellegű* volt. Ilyen körülmények között a Rácország központi (eredeti) területéről a Magyar Királyságról gyakorlatilag elszakított Sói, Macsói, Barancsi és Kucsói bánágokba beözönlő gyarmatosok tömegei 1307-től már további ellenséges betörésekre is vetemedtek. A szerb történetírásban emlegetett ún. „nagy népvándorlás” vége után már a magyarok által lakott, a Duna és Száva között elhelyezkedő Belső-Szerémség gazdag mezővárosaira és falvaira támadtak.²⁵ A rác népesesség előretörésének, lényegében etnikai térnyerése kiterjesztésének a kísérletével 1307-től, gyakorlatilag egy magyar–rác háborút robbantottak ki a déli magyar végeken.

A rácok támadásai éppen azokból az imént említett magyar bánágokból indultak Magyarország ellen, amelyeket korábban a magyar haza déli határainak a védelmére hoztak létre. Így kezdődött az eredeti megtelepedés-kori etnikai

22 GYETVAI Péter: Egyházi szervezés, főleg az egykori déli magyar területeken és a bácskai Tisza mentén. München, 1987. 102. old.

23 SZTANOJEVICS, 1910. 126. old.

24 KALICS-MIJUSKOVICS, 1967. 68. old.

25 CSOROVICS, 1989. 126. old.

határok tudatos megbontása, és rác bevándorlók újabb tömegeinek északi irányú terjeszkedése, amelynek elsőként a Macsóság és Fehérvár erődje nándor (bolgár) őslakossága esett áldozatul. Népeinknek ezt az eredeti szálláshelyét, a megtelepedési területét egyébként a helynévtörténeti kutatások eredményei is hitelesen igazolják. Elég, ha csak a korabeli Szerémség vagy Temesköz patak-, halastó-, erdő-, dűlő-, domb- és egyéb magyar helyneveket vizsgáljuk, amelyekkel ezerszámra találkozunk az Árpád-kori okleveleinkben.²⁶

Igaz, a helynévkutatók adatai szerint éltek itt-ott *ótót* (szlovén) szórványok is a félreeső árterületeken, de ezek a 12–13. századra összeolvadtak az ómagyar honfoglalókkal. Így alakult ki a – a jelenlegihez képest az akkor egyébként még *kétszer nagyobb néprajzi területtel rendelkező* – magyarság a Kárpát-medencében. Boldogabb égtájakon az eredeti megtelepedés-kori néprajzi viszonyok nem változtak meg soha, itt azonban – elsősorban az „ország gyarapítására” nyíltan buzdító görögkeleti rác egyház hatására²⁷ – Rácország már a 12–13. századtól erőteljes hódításokba kezdett a szomszédos vlach / oláh (aromun), orbonász (albán), nándor (bolgár), bosnyák, horvát, görög és más népek, majd a távolabb eső magyarok szállásterülete ellen is.

Az imént említett szomszédos népek ellen a rácok által indított támadásokat többnyire az őslakosság tömeges rabszjóra fűzése vagy kegyetlen legyilkolása, az elfoglalt térségek *elrácosítása* kísérte. Fontos megjegyezni, hogy a Magyar Királyság délvideki területein az előbbi rác térhódítás az oszmán-török hadak megjelenéséig még időnkénti rácjáráásokat, kisebb hadjáratokat jelentett. Ezen kívül a valóságban kisebb-nagyobb mértékben még magyar fennhatóság alatt álló területre gyakorolt átmeneti befolyásban (1284–1316, 1404–1427) merült ki. A hódítóknak így sikerült elérnie a Macsóság és a Barancsság tájain megmaradt eredeti nándor lakosság elhurcolását, lakóhelyének szétzilálását,²⁸ és az általuk addig birtokolt terület mind nagyobb mértékű *elrácosítását*. Erre az egyik szemléletes példa Dusán Istvánnak (Душан Стефан) az uralkodása (1331–1351) során elkövetett 1345. évi „tisztogatása” volt. Dusán a következő évben kikiáltatta magát a szerbek és görögök császárnak (cárjának), és az ipeki (Peć) érseket pátriárkai rangra emelve teljesen önállósította az addig Konstantinápolyhoz tartozó szerb ortodox egyházat.

Közben a már említett 1389. évi első rigómezei csata után teljes három évszázadig, 1689-ig megfigyelhető egy élénk, folyamatosan élő és működő rác-török érdekszövetség, különösen a Magyar Alföld irányában. Ezt tényként az egyik szerb történész még el is ismeri. „Ezzel megváltoztak az erőviszonyok Magyarországgal szemben – szögezte le Csorovics. – Hamarosan ténylegesen is meg-

26 E helyneveket mindenekelőtt Györffy György, Kiss László, Iványi István és Csánki Dezső történeti-földrajzi helynévtáraiból, a kiadott okmánytárakból és a megjelent helytörténeti munkákból gyűjthetjük össze. A szerző részéről ez a gyűjtés a kötete Függelékében is megtalálható. Lásd DÉLVIDÉKI S. Atilla: Fejezetek a rácjáráások történetéből. Lángoló temetők Az úgynevezett Vajdaság kihatásának elhallgatott titkai és borzalmi (1268–1868), Bemutató kötet, Szekszárd, 2009. Számomra elsősorban LELKES György: Magyar helység-név-azonosító szótár (Budapest, 1992.) és Györffy említett hatalmas műve volt a mérvadó.

27 MITROVICS, D. Jeremija: Narodnosna szveszt u Szrba. [A rácok nemzetiségi öntudata.], Beograd [Nándorfehérvár], 1989. [cirill], 13., 31., 44., 53. old.

28 CSOROVICS, 1989. 149. old.

mutatkozott ez az együttműködés. Az egyesült rácok és törökök rátámadnak 1390 első felében a határmenti magyar birtokokra, betörnek a Macsóságba, a Szerémségbe éppúgy, mint a krassói és temesi térségbe”.²⁹

Már (Luxemburgi) Zsigmond magyar királynak (1387–1437), a rác seregeket 1390. nyarán Vitincénél (ma Витовница) legyőző Sárói László temesi ispán számára kiadott oklevele is rögzítette a történelmi tényt, miszerint a „gonosz szakadár rácok” cseles ravaszsággal szövetkeztek a törökökkel, majd együttesen dúlták embertelen vadsággal „miként a kút mélyéből előtörő mérhetetlen sokaságú sáskák” az országot.³⁰ A kor forrásanyagából egyértelműen kiderül: nem ez volt az egyetlen hadjárat, amelyben a rácok a törökök oldalán harcoltak a magyarok ellen – mutatott rá a korszakot kutató Petrovics István történész.

A rác martalócok, I. Bajazid (elterjedt átírással: Bajezid) török szultán (1389–1402) vezetésével 1391-től újabb vidékekről irtották ki a magyarságot. A források szerint rettenetes volt ez az irtóháború, mert vármegyényi területek lakosságát koncolták föl. Ekkor pusztította el az ellenség a Szerémsvár és Valkóvár között félúton elhelyezkedő Nagyeng városát (ma Шишатовца), amely akkoriban a Szerémség legnépesebb települése volt.³¹ Kirabolta és fölgyújtotta a tőle nem sokkal kisebb és már inkább Szentdömötörnek (rácul: Дмитровица) nevezett³² iméti Szerémsvárat (ma Сремска Митровица), aztán Szenternye (ma Мачванса Митровица), valamint Nagyolaszi (ma Манђелос) mezővárosát is Szerémsvártól északra. Továbbá a már Macsói bánóságban fekvő Szenternye (ma: Мачванса Митровица) jelentős helységet dúlták fel a Száva folyó túlsó partján.

A következő évek rájárásai – ekkor már a Temesközben is – hasonlóan véres pusztításokkal jártak.³³ Egyébként a török harcászatnak nem igazán volt a jellemzője a lakosság rabszijra fűzése és „módszeres pusztítás”-ra törekvő, hadjáratnak nem igazán nevezhető népiirtása, miközben a rác portyázók – szintén Engel Pált idézve – „gyakran, mintegy élvezetből, gyújtogattak és gyilkoltak is”.³⁴

A visszataszító jelenségben Lazarevics István (Стефан Лазаревић, 1389–1427) rác fejedelemnek, és a rácság vérengzésre hajló részének akkor immár évszázadok óta gyakorolt véres hagyományát láthatjuk ismét viszont. A rosszhiszemű gyanúsítgatások megelőzésére itt azonnal meg kell jegyeznünk, hogy a magyar válaszlépések és hadjáratok még csak hasonló mérvű rácirtásokkal sem jártak.

29 KALICS-MIJUSKOVICS, 1967. 80. old.

30 PETROVICS István: A Délvidék és a török veszély: A nándorfehérvári diadal és előzményei. In: *Bácsország* (Szabadka), 2006. 37. szám. 11–19. old. – Az oklevelet lásd, FEKETE NAGY Antonius – MAKKAJ, Ladislaus: *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum*. Budapest, 1941. Christum, 394–399. old.

31 Nagyeng város várának romjai napjainkban Sisatovac helységnél lelhetők fel, és a műholdfelvételeken is jól láthatóak. Magyar eredetét jelzi, hogy várrom szerb elnevezése – Vengica – minden bizonnyal az „Eng” névből keletkezett.

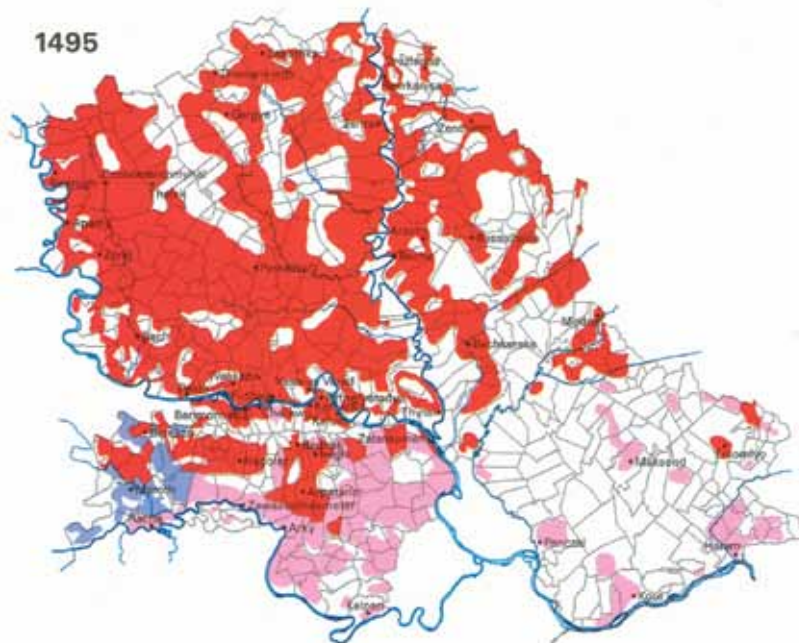
32 Affélett sokszor harcolást tettek: Források a Délvidék történetéhez (Bölcs Leótól Nagy Szulejmán századáig). I. köt. Szerk. Csorba Béla. Budapest, 1997. Hatodik Síp Alapítvány, 131. old.

33 ENGEL Pál: A török-magyar háborúk első éve 1389–1392. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998. 3. szám, 19., 21. old.

34 ENGEL Pál: A török dúlások hatása a népezségre: Forráskritikai műhelytanulmány. In: *História*, 1999. 8. szám, 14–16. old.; Uő. A török dúlások hatása a népezségre: Valkó megye példája. In: *Századok*, 2000. 2. szám, 271. old.

Forrásaink magyar részről véghajtott ilyen mértékű pusztításokról nem tudnak. Azonban most – terjedelmi okok miatt – nem lehet célunk most a 15., és a további századok eseményeit mind kielemezni és részletezni.

Erről a korról azt kell tudnunk, hogy a később Budáig és Balatonig előrenyomuló szultáni hadak háta mögött mindenhol megjelentek a muszlim hitű rác adószedők, hivatalnokok és pasák, az egyszerű népet irtó-elhurcoló rác „hullavadászok” (martalócok), sőt a kiirtott őslakosság helyébe, feltehetően szervezeten felköltöző telepes rác lakosság is. Az előbbiekről kérelhetetlen, makacs tények.

A Délvidék népessége a jelenlegi Vajdaság határai között a véres lakosságcsere kezdetén, a 15. század végén.³⁵

Színek: piros – magyarok, ibolya – rácok, kék – szlavónok

A véres délvidéki, aztán dél-alföldi lakosságcsere építkező török hódoltság kora valójában rác-kor, sőt egyben „rácvilág”³⁶ és rác uralom³⁷ is volt. Két-

35 A térkép a korabeli helynévanyag és az 1495. évi összeírások alapján készült. az MTA Földrajztudományi Központjának a megbízásából. – KOCSIS Károly – KICOŠEV, Saša: A Vajdaság mai területének etnikai térképe. Budapest, 2004.

36 HADROVICS László: Vallás, egyház, nemzettudat: A szerb egyház nemzeti szerepe a török uralom alatt. Budapest, 1991. [kiadó nélkül.] 29., 33. old.

37 „Mivel az első pasák, különösen a Budán hosszabb életű Szokollu Musztafa és társai, maguk is balkániaiak, bosnyákok, stb., sok szolgálatot és javadalmat arra jelentkező rokonaik, ismerőseik, 'földijeik' között, mohamedán bosnyákok, albánok, görögkeleti rácok között osztottak szét, az egész tartomány társadalmi összetételét és strukturáját szinte már esztendők, az első emberöltő alatt megváltoztatták és új társadalmat teremtettek. (...) tö-

száz évig dúló küzdelem, valóságos háború volt ez, amelynek során Magyarország déli területeiről, főként a központi Magyar Alföldről és a Dunántúl keleti tájáról eltűnt, *elpusztult a magyar népesség háromnegyede*. Az oszmán-török ló-farkas zászlók árnyékában újabb és újabb „rácjárások” zajlottak. Különösen a Magyar Alföldön, a székely Dózsa György (1470 körül–1514) vezette 1514. évi parasztháborútól kezdően.

Az 1526. augusztus 29-én vívott csata, a mohácsi vész után alig három hét alatt közel félmillió magyar pusztult el.³⁸ Az ország összeomlását kihasználva, Cserni Jován (vagy Fekete Iván, 1492–1527), a „fekete ember” közvetlenül a véres ütközetet követően, szeptemberben a török elől menekült rác parasztokból 10–12 ezer fős hadat szervezett. (Állítólag a homlokától a testén hosszan húzódó sötétszínű anyajegytől kapta a nevét.) Rabolták, fosztogatták a mohácsi vészt túlélő magyarságot. Szerémi György (1490–1550 táján) történetíró szerint Jován azt mondta a kifosztott Bács vármegyei magyar nemeseknek: „Szegény magyarok, már nem szabad bírnok ezt a földet, mert egy éjszaka megköltözve visznek el benneteket a martalócok Nándorfehérvárba. (...) Ezt a földet és a Szerém-szigetet megmentem a törököktől”.³⁹ Cserni Jován tehát nemcsak irtotta-pusztította, hanem ő hurcoltatta török rabságba ezerszámra a Délvidék túlélő magyarságát, hogy a rácok elfoglalhassák a szállásterületeket.

Közben a „fekete ember” előbb Temesvár és Lippa, majd Szabadka környékén táborozott. A szerb despoták leszármazottjának mondta és Iván cárnak címeztette, sőt keresztény szentként magasztalta magát s Szabadkán udvart is tartott. A vidék földesurai a katonaságukkal védekeztek ellene, de vereséget szenvedtek. Czibak Imre (?–1534) váradi római katolikus püspök (egyben temesi főispán) azonban 1527 júniusában a Szeged közelében, Szódfalva mellett legyőzte. Ezután Szegedre, majd a bácskai Tornynos faluba menekült, ahol a főnemes enyingi Török Bálint (1502–1550) hadvezér megölette. Cserni Jován hadainak maradéka ezután martalócként szolgált tovább a szultáni seregben.

Nem volt véletlen, hogy több mint háromszáz évvel később, az 1848–1849. évi magyar szabadságharc idején a szerbián (szerb) fejedelemségből a Délvidékre érkezett, és a magyar kormány ellen bujtogató szerbián ügynökök Cserni Jován hősi tetteivel buzdították a rácokat. Miként az sem, hogy a „fekete ember”-nek az 1920. június 4-i trianoni békediktátum után életnagyságú szobrot állítottak Szabadka főterén, amelyet később, az 1941 áprilisában bevonuló magyar honvédség ledöntött. Aztán Jugoszlávia 1945. évi újabb megalakulása után a régi helyére került, és felavatták a város központjában. A szerbek napjainkban is a nemzeti hősnek tekintik Cserni Jovánt, aki szerintük megalapította az „első független Szerb Vajdaságot”, ami azonban nem felel meg a valóságnak.

rökvilágnak szokás nevezni, noha az inkább bosnyákvilág, rácvilág volt.” In. FEKETE Lajos: Budapest a törökkorban. Budapest, 1944. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 197. old. – E kérdésben jelen sorok írójának a nézete tehát magyar részről sem egyedülálló.

38 Bács-Bodrog vármegye. II. köt. Szerk. Borovszky Samu Budapest, 1909. Légrády Testvérek Könyvnyomda, 93. old. (Magyarország vármegyéi és városai sor.)

39 Idézi: Afelett sokszor harcolást töltek..., 1997. 221–222. old.–A Duna és a Száva folyása között elhelyezkedő Szerémséget gyakran Szerém-szigetnek is nevezték.

Most térjünk vissza a török hódoltság korába, ahol a bosnyák eredetű, oszmánná vált Szokolovicsok pusztító hadjáratai következtek. A Temesközben élő rácok uralomra emelt martalócái már csak a porlepte történeti forrásokban szerepelnek. Miközben például 1604-ben ők voltak a főszereplők a Temes vármegyei Lugos és Karánsebes városok kifosztásában, valamint a környékbeli falvak elpusztításában, egyúttal sok száz magyar (és oláh) lakos kiirtásában, vagy rabszolgának történt elhurcolásában, majd eladásában.⁴⁰ Közben a sorozatos törökellenes felkeléseket követő megtorlások miatt a középkori, hajdani Rácország területéről rácok újabb és újabb tízezrei menekültek a török fennhatóság alatt sínylődő magyar Délvidékre.

Végül a 17. század végén jött el következményeiben a magyarságra zúdult legnagyobb csapás, és milyen megdöbbentő, hogy éppen Magyarország másfél évszázados török hódoltság alatti megszabadulása után. Súlyos vereségeit követően az oszmán birodalom rendezte haderejét, és 1690-ben visszaszerezte a Balkánt. A megtorlás elől a rácok ismét tömegesen menekültek magyar területre. Csernojevics Arzen (Čarnojević, Arsenije, 1663–1706) ipeki pátriárka (később szentendrei érsek) mintegy 70 ezer hívével, más adatok szerint jóval többel, 35 ezer családdal érkezett. S Magyarországon nemcsak menedéket kapott, hanem Habsburg I. Lipót királytól az 1690. augusztus 21-én kelt kiváltságlevelében a főpap vezetésével széles körű önkormányzatot, politikai és egyházi önkormányzatot nyert. Nándorfehérvár 1690 őszén történt eleste után az év végéig még összesen 120–140 ezer szerb menekült Magyarországra, akiknek nagy része a Délvidéken és a Duna mentén Budáig, Szentendrét, sőt Komáromig telepedett le. A bécsi Habsburg-udvar ezt követően déli határőrkerületeket állított fel, melyekben a szerbek zöme katonai szolgálatot teljesített.⁴¹

Az újabb rác bevándorlók már nyíltan hódítókként, sőt gyarmatosítókként viselkedtek, és az ország szívében szinte akkora „rác koronatarományt” követeltek maguknak a bécsi császári-királyi udvartól, ami szinte megegyezett a korábbi török hódoltság kiterjedésével. S ami megdöbbentő, 1694. május első napján (Habsburg) I. Lipót király (1657–1705) rendeletet adott ki a Szlavóniában, a Szerémségben és a Drávaszögben élő szerbeknek a Duna-Tisza-közére, a Bácskába való átköltöztetésére, de parancsát csak részben hajtották végre.⁴² Erre az uralkodói rendeletre hivatkoztak később, például a Budán lakott rácok egyik okiratukban. A „bécsi császár” [egyben a magyar király] „azt mondta és ígérte nekünk, hogy Szlavónia és a Szerémség a Duna és a Száva között a horvát határig, valamint a Bácska és a Bánát a Körös és a Maros között nekünk adatik”.⁴³ A rácság követelése a Magyar Királyság területének kb. az egynegyedét

40 IVICS, Aleksza: Isztorija Srzba u Vojvodini od najstarijih vremena do osznivanya potiszko-pomoriske granice (1703). [A rácok története a Vajdaságban a legősibb időktől a tiszai-marosi határörvidék megalapításáig (1703.)], Novi Sad [Ópétvárad], 1929. [cirill] 221. old.

41 BOTLIK József: Történelmi áttekintés (895–1945). In. Délvidéki Magyar Golgota 1944–45. Kiállítási katalógus. Kiad. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány. Budapest, 2015. 3. old.

42 Uo.

43 KOSZTICS, M. Lazo: Szporne teritorije Srzba i Hrvata. [A szerbek és horvátok vitatott területei]. Beograd [Nándorfehérvár], 1990. [cirill], 275. old.

(!) szakította volna el: Zágrábtól [Nagy]Váradig, valamint és a Száva folyó menti Zimony (Zemplén, Zemun) végvárától Kecskemétig. S hozta volna létre Nagy-Nagy-Rácországot. A hazánkba menekült és menedéket kapott, illetve bevándorolt rácok az előbbi területi követeléseik teljesítését később, 1706. és 1709. között több alkalommal kérelmezték a bécsi Habsburg-házi császári-királyi udvarnál.⁴⁴

Közben a II. Rákóczi Ferenc (1676–1735), Magyarország és Erdély fejedelme vezette szabadságharc (1703–1711) idején, a Habsburg-ház a rácokban is folyamatosan gerjesztette a magyarelles indulatokat, akik mindvégig a bécsi udvar mellett álltak. Már 1704 márciusában részt vettek rác martalócok az erdélyi Nagyenyed elpusztításában, közel ezer magyar kiirtásában. A legnagyobb vérengzésük 1707. áprilisában történt, amikor a déli végekről háromezer rác határőr zúdult Kecskemétre, amelyet kirabolt, majd felgyújtott.⁴⁵ A város történetírója, Hornyik János szerint a rácok „ahol rejtett arany és ezüst holmit fel nem találtak, a háziakat megkötözve kínozták, összeverték, *ujjaik közét befűrészelték*, vagy a városon kívüli táborhelyre kihurcolván, ott *a bakó szerepére vállalkozott kalugyerek* [görögkeleti szerzetesek] *által halálra kínoztattak*”.⁴⁶ A lemészároltakon kívül a város sok lakosát, előkelőket és polgárokat, öregeket, asszonyokat, lányokat, ifjakat és gyermekeket, rabszíjon elhurcolták.

Nem a kecskeméti volt az egyetlen „rácjárás”, hasonló vérengzés sújtották a Magyar Alföld további településeit. Szegedet, aztán a dunántúli Pécsét, Veszprémet, és eközben magyar falvak százait, amelyek száma tovább gyarapodott azáltal, hogy a kuruc seregek válaszként visszavágtak a martalócokon. A rácok mindezt újabb magyarirtásokkal bosszulták meg. Eközben visszamenekültek a temesvári pasa védelme alá, a török fennhatóság alatt maradt Tisza és a Maros folyó, valamint a mai Bánsági-hegyvidék nyugati vonulata által közrefogott területre.

A Habsburg-házi Lipót király által 1690-ben kiadott (már említett) kiváltságlevél után egy évszázaddal, a közben jelentősen megerősödött és világi hatalmat is szerzett rác ortodox egyház 1790-ben, majd 1848-ban is már nyíltan megfogalmazta a magyarországi szerbek önálló vajdaságra, azaz területi önkormányzatra vonatkozó követeléseit. Ezekkel a *honnak* nemcsak újra szembe kellett néznie, hanem főként a hazai rácok alattomosan kirobbantott indulataival, az ismét feltámadt rácjárásokkal is. S mindezek mögött még – a régi forgatókönyv szerint – a bécsi Habsburg-házi császári-királyi udvar magyarelles bujtogatása húzódott.

Nemcsak rácjárások – délvidéki polgárháború!

A kortársak közül csak kevesen látták, hogy az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc idején a magyar–szerb (v)iszony egyik, de egyben már

44 Ezek az adatok a Zomborban született Thim József (1864–1959) orvosdoktor és történész kéziratos hagyatékából valók. In. MTA Könyvtárának Kézirattára; Ms 4844/4. szám. 6.

45 HORNYIK János: Kecskemét város története oklevéltárral. IV. köt. Kecskemét, 1866. 185–186. old.

46 Hornyik Jánost idézi: DÉLVIDÉKI S. A., 2006. 97. old.

többedik betetőzése következik. Még napjainkban sem közzismert, hogy a magyar-osztrák politikai küzdelem, a két fél közötti hadműveletek közben, majd az orosz cári beavatkozás hónapjaiban Dél-Magyarországon (vagyis az *Alvidéken*, másként a *Délvidéken*) a valóságban *magyar-rác polgárháború* dült. Kitörésének fő oka, hogy a korábbi évszázadokon keresztül zajló rácjárásokból következően *a két nép, az őslakos magyar és az odamenekült, befogadott, bevándorolt rác már közösen* – de más nemzetiségekkel is – birtokolta a hatalmas területet.

Az első összetűzés a dicsőséges, reményeket keltő 1848. március 15-én zajlott pesti forradalom után egy hónappal, április 13-án történt. A szerémségi Karlócán rác nemzetgyűlést tartottak, ahol külön Vojvodina (Vajdaság) megalakítását követelték a Bácska, a Temesköz, a Szerémség és Baranya vármegye délkeleti területén, amelyeket egyébként jelentős részben magyarok, illetve németek (svábok) laktak. Az eredeti követelések 3. pontja: „Rác Vojvodasággá kiáltatik ki a Szerémség a Végvidékkel, Baranya, Bácska a Becsei Koronakerülettel és a Naszádos Zászlóaljjal, valamint a Bánság a Végvidékkel és a Kikindai Koronakerülettel”.⁴⁷

Az előbbiekkal szemben, kezdetben a hazai rácok egyik vezére, Miletics Szvetozár (1825–1901) ügyvéd arról szónokolt Belgrádban, hogy a rácság úgy tehetne eleget dédapái végakarátának is, akik „nem azért vezették ide [Magyarországra] a rácokat, hogy idegen pusztaságokat népesítsenek be velük [azokat valósággal elorozva a Habsburg-ház tilalma miatt visszatérni hiába törekvő magyarságtól – D. S. A.], hanem azért, hogy itt várják be a kedvező időt régi hazájuk felszabadítására”.⁴⁸ Miletics álláspontját hamarosan túlhaladták az események.

A május 13–15-én tartott második karlócai gyűlés Josif Rajacsics (Rajačić, 1783–1861) karlócai metropolita – akit itt pátriárkává választottak – vezetésével ismét követelte a rác vajdaság létrehozását. E sorok írójának számításai szerint a követelt hatalmas, országnyi területen élő lakosságnak mindössze 23,5%-a volt rác nemzetiségű.⁴⁹ A magyar kormány igen túlzottnak ítélte az igényeket, és azokat elutasította. Hasonlóan tett később (Habsburg) V. Ferdinánd király (1830–1848) is, amikor június 19-én nem hagyta jóvá a karlócai gyűlés kérelmét a vajdaság alapításáról.

Közben „Rácországból”, amely még ekkor is az Oszmán-Török Birodalom szerves része volt, ügynökök százai érkeztek a Délvidékre, hogy a hazai rácokat feltűzeljék a kormányzat ellen. Ugyanakkor másik oldalon hazafiak álltak: a magyarok mellett svábok, bunyevácok, tótok, rutének zsidók, sőt köztük rácok is. Mégpedig jelentős számban, mert 1848. évének nagyobb részében a magyarsággal szembenálló rácok még csak a kisebb – jöllehet hangadó – részét tették ki a hazai rácságnak.⁵⁰ A rácok többsége ekkor még nem szállt szembe a befogadó országgal, és közülük sokan az életüket adták érte. Például Damjanich János

47 KRKLJUŠ, Ljubomirka – ŠARKIĆ, Srđan: Odabrani izvori iz državnopravne istorije Jugoslavije. [Délslávia államjogi történetének válogatott kútfoi]. Beograd [Nándorféhvár], 1982. 234. old.

48 MUHI János: Zombor története. Zombor [Coborszentmihály], 1944. Kalangya kiadás, 16. old.

49 DÉLVIDÉKI S. A., 2009. 104–109. old.

50 POPOVICS, J. Dusan: Srzbi u Vojvodini, [Rácok a Vajdaságban], III. köt. Novi Sad, 1990. [cirill], 195. old.

(1804–1849) tábornok, a későbbi egyik aradi vértanú és a 9. honvéd zászlóalj híres vörös-sipkás katonái. Tehát magyarországi rácok ezrei küzdöttek a Rajacsics pátriárka és a Sztratimirovics György (Стратимировић, Ђорђе 1823—1908) földbirtokos, aki aztán 1867-től a magyar országgyűlés képviselője volt!) által vezetett rác felkelők („szakadárok”) ellen.⁵¹ Akik valójában elárulták nemzetük valódi érdekeit,⁵² amikor a Magyarországra befogadott népüket a „nagrác” eszmével a Habsburg-ház szolgálatába állították.

A rác (szerb) nemzet fő érdeke ugyanis 1848-ban a fél évezrednyi török hódoltság alóli fölszabadulás és a magyarokkal való közös, osztrákellenes harc lett volna. Az viszont nyilvánvalóan nem tartozik a nemzetiségi jogok körébe, hogy területeket raboljanak más nemzetektől évszázados bevándorlásokat és népirásokat követően.

A szóban forgó magyar–szerb történész konferencián A. Sajti Enikő hozzászólása szerint a szakadárok „nem kíválni akarnak! Bocsánat, ilyen leírni, hogy ’államalkotó nemzetként való elismerésére’, tehát hogy egy államot akarnak?! Nem. Autonómiát. Területi autonómiát akarnak.” Döbbenetes tévedésére az egyik szerb történész, Mikavica is azonnal rámutatott: „A tegnapi előadásomban elmondtam, hogy a Rác Vajdaság ötlete 1848-49-ben a rác államiság eszméje – félreértés ne essék! A Rác Vajdaság a rác állam eszméje. Egyet jelentenek.”

A magyar történetírás súlyos torzítása, hogy Sztratimirovics György és vezetőrsai csak rác önkormányzatot követeltek. Ez az állítás nem felel meg a valóságnak – erre az imént Mikavica is rámutatott! – mert (Habsburg) I. Lipót király említett 1690. augusztus 21-én kelt kiváltságlevélben annál már jóval szélesebb körű politikai és egyházi önállóságot nyertek, amelyet a hazai rácság azóta élvezett. Ezt az önkormányzati tévhitet évtizedek óta egymástól veszik át, hagyományozzák a magyar történészek, és kész tényként tálalják. Holott a *Rác Újság* 1848. április 4-én, a győztes pesti forradalom után három héttel (!) már arra buzdított, hogy „nem csupán az egész határvidék, de az egész Bánát, Bácska és Baranya is el kell hogy szakadjon Ugorszktól”.⁵³ Az előbbieket más források is megerősítik. Hrabowsky ezredes május 13-án kelt jelentése is az Alvidék elszakításának a szándékát bizonyítja.⁵⁴ A hazai rácokkal cimboráló Rudics főispánnak a titkára szerint a lázadók „Bánát s Bács megyét, mint egykori hazájok [tudni illik Rácország] kiegészítő részeit óhajtják elfoglalni egész

51 Lásd bővebben, RAKIĆ, Lazar: Noviji rezultati mađarske istoriografije o srpsko-mađarskim odnosima revolucionarne 1848-1849. godine. [A magyar történetírás újabb eredményei az 1848–1849. évek rác–magyar viszonyairól]. Godišnjak Društva Istoričara Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodine. Novi Sad [Ópétvárad], 1980.

52 A szóban forgó magyar–szerb történész konferencián szintén részt vevő A. Sajti Enikő szegedi egyetemi tanár – s talán más is – itt félreértette a lényegét. Nem arról van szó, hogy a szakadárok a magyar politikai hazájukat árulták el! Ez is igaz, de itt nem erről írok. Idézet a vita során elhangzott válaszból: „A szakadároknak a saját szerb nemzetükkel szembeni nemzetárulásáról van itt szó. Ezért nevezem árulásnak, és ezért nevezték a szakadár szerb gondolatot Magyarországon nagyon sokan, a rácok is árulásnak. Gondolok itt Damjanichra és a többi sok ezer rára, akik a magyar oldalon harcoltak.”

53 Szrbzske novine [cirill: Rác Újság], Beograd [Nándorfehérvár], 1848. április 4. (24. szám), a melléklet számozatlan 3. oldalán.

54 URBÁN Aladár: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Budapest, 1986. Magvető Könyvkiadó, 365. old.

[Kiskun]Halasig osztán meg Pestig is? hogy a déli Szláv birodalom határait addig kiterjesszék”.⁵⁵

A fentiek ellenére a magyar történetírás arról sem vett és ma sem vesz tudomást, hogy az említett 1848. májusi karlócai rác nemzetgyűlésen a magyar kormánytól független rác állami formációt jelentettek az imént említett magyarországi területeken. A magyar történészek zöme mégis tovább hagyományozza a korábbi marxista szemléletet – mely az 1990. évi ún. rendszerváltoztatás után – liberális köntösben hirdeti a hamis ígét, miszerint a „szerbek” igenis „létre akarják hozni a maguk autonóm vajdaságát”.⁵⁶ Hogy mindezt elérjék, az akkor még török fennhatóság alatt álló Rácországból már 1848. márciusától közel 10 ezer szerbián önkéntes érkezett a Délvidékre a rác lázadók támogatására, akiknek száma júliusra 20 ezer főre nőtt.

Mindez természetesen nem volt véletlen. A még ekkor is török fennhatóság alatt álló korlátozott önállóságú szerbián (szerb) fejedelemség 1843 és 1852 között működő belügyi főnöke (tulajdonképpen belügyminisztere) Ilija Garasanin (Гарашанин, Илија 1812–1874) már 1844-ben felvázolta „Nagy-Szervia/Szerbia” képét, és egy *Tervezetben* (Начертание) kidolgozta a szerb nemzetpolitikai célokat.⁵⁷ Ezek lényege egy erős szerbián középhatalom létrehozása, amelynek további részei: Bosznia-Hercegovina, Koszovó, Macedónia, a szerb segítséggel felszabadítandó Bulgária, valamint a Magyar Királyság területéből a Szerémség, a Bácska és a Bánság.

Ennek ellenére szóban forgó konferencián (a már említett) Mikavica szerb történész meglepő módon a következőket jelentette ki: „Garasanin szerepe és a Tervezete túl van értékelve, és abban egyáltalán nem is szerepel Magyarország és a Habsburg-monarchia”, illetve „most képzeljék el, hogy ami nincs a Tervezetben, az képezne útmutatót a Habsburg-monarchiában vállalt nemzeti politikára nézve?” Mikavica ezen állítása nem fedti a valóságot, mert a *Tervezet* „Szerémség, Bácság, és Bánság” című utolsó előtti bekezdése Magyarország területéről szól. Megint csak jobban kéne figyelni a forrásokra! A Tervezet fő célja nem azért volt „lázalom”, mert Garasanin egyesíteni akarta a szerbiánokat, ez rendben van. Hanem azért, mert elfogadhatatlanul közelítette meg a kérdést: a Magyar Királyság esetében az odamenekült, bevándorolt, befogadott rácok kisebbségben (korábbi számításaink szerint csak 23,5%-os arányban), és többnyire szórványosan lakták az igényelt magyar területeket. Teljesen jogos álláspont volt, hogy 1848–1849-ben a magyar kormány visszautasította a dél-magyarországi/délvidéki rácoknak a szerbián fejedelemségből sugallt azon nyílt törekvéseit, hogy azoknak külön önálló területet hasítsanak az országból. (Délvidéki S. Atila válasza Sajti Enikő megjegyzéseire az előadás utáni parázs vitában.)

Az előbbieket után egy fontos megjegyzés: a Garasanin-féle elképzeléssel kapcsolatban kísértetiesen megegyezik napjaink hivatalos, hazafias szerb történetészeinek a tagadása, csúsztatásai és a „magyar” liberális történetírás egyes mű-

55 A forradalom és szabadságharc levelestára, 1953. 290. old.

56 SPIRA György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországn. Budapest, 1980. Kosuth Kiadó, 46. old.

57 Garasanin titkos tervezetét sokáig csak a legfelsőbb szerb vezetés ismerte. Ausztria–Magyarország titkosszolgálat az 1880-as években jutott hozzá egy másolatához, a közvélemény 1906-ban értesült róla.

veiben és lexikonban közölt megítélése. Az utóbbi szerint a *Tervezet* „a Habsburg Birodalom (sic!, s nem a Magyar Királyság!) szerblakta területeinek megszerzését nem jelölte meg célként”.⁵⁸

Az eddigiekben vállalt körülmények következtében alakult ki 1848-ban a Délvidéken a napjainkig gondosan eltitkolt, takargatott helyzet, amelynek lényege: Magyarország akkori „Alvidékén” a korábban oda bevándorolt rácoknak talán nagyobb része a magyarsággal együtt, közösen vívta szabadságharcát (lásd például Damjanichot és katonáit) a szervíán fejedelemségből Garasanin által bujtotgatott, támogatott bevándorolt rácokkal, akik a délvidék elszakítását tűzték ki célul. *Ez a küzdelem tehát nemcsak „mi”, magyarok és „ők”, azaz rácok közötti összetűzés, hanem a területet elrabolni kívánok és a haza földjét megtartani akarók polgárháborúja volt.*

Garasanin titkos *Tervezetének* szellemisége, a belgrádi sugalmazás már kezdetől jól működött. Egyik titkos-ügynöke már 1848. március 20-án arra buzdította az ekkor még a magyarokkal együtt ünneplő délvidéki rácokat, hogy „szerezzék vissza az elvett önkormányzatukat, élén a vajdával és a pátriárkával.” A jelentésében azt is közölte: „Én (...) megírtam (...) a kiáltványt az ottani [rác – D. S. A.] népnek, de (...) azt nem Belegrádban kellene lebélyegezni, hanem Újvidéken, s hadd látsszon úgy, hogy az ottani rácságban fogamzott”.⁵⁹

A lázadásra készülő rácok, Belgrád titkos ügynökei az újvidéki születésű Sztratimirovics György földbirtokos körül csoportosultak, miközben Újvidék város nevében, hivatalosan Kossuth Lajost (1802–1894) magyar zászlókkal ünnepezték. Röviddel ezután, március 21-én nemzetőrség szervezése címen megkezdtek és zavartalanul fel is állították a városban az első fegyveres alakulataikat.⁶⁰ Két nap múlva Zemlén városában (ma Zimony) már elhangzottak az első (feljegyzett) nyilvános fenyegetések az alvidéki *nem-rác* lakosság kiirtására.⁶¹ Bizonyos, hogy másutt is voltak ebben az időben hasonló megnyilatkozások.

Sztratimirovicsék április 6-án, Újvidéken tisztújítást tartottak, amikor a magyar választási törvényt megsértve kierőszakolták, hogy a csak fele részben rácok által lakott⁶² település magisztrátusába (tanácsába) a lázadó, szakadár rácok kerüljenek többségbe.⁶³ Az újvidéki új városi vezetők a követeléseikkel hamarosan felkeresték Kossuth Lajost, aki az országgyűlési meghallgatáson közölte velük, hogy a magyar kormány mindent megtesz, ami az állam „egységének biztossága tekintetéből szükséges”. S azt is, hogy a Dél-Magyarországon befoga-

58 Garašanin szócikk. In: Magyar Nagylexikon. Nyolcadik köt. Budapest, 1999. Magyar Nagylexikon Kiadó, 479. old. (A kiadás fővédnöke Göncz Árpád /1922–2015/, Akadémiai Konzultatív Szerkesztőbizottság elnöke az MTA elnöke Glatz Ferenc. A kiadást támogatják: Soros Alapítvány, Népszabadság Részvénytársaság.)

59 *Gragva za isztoriju srpskog pokreta u Vojvodini 1848–1849*. Szerija I. Tom 1. 1848. márt-jun. Szerk. Perovics, Radoszav [A rác mozgalom okmánytára a Vajdaságban 1848–1849. I. sor., I. köt.: 1848. március-június] Beograd [Nándorféyhérvár], 1952. [cirill]. 10.(old.). [Bán Mátyás 1848. március 21-én kelt, Knicsáninhoz küldött leveléből.]

60 PEROVICS, 1952. 72. old., valamint THIM József: A magyarországi 1848/49-iki szerb fölkelés története. I. köt. Elbeszélő rész. Budapest, 1940. 72., 132. old.

61 GAVRILOVIĆ, Slavko: Srbi u revoluciji 1848–49. [Rácok az 1848-49-es forradalomban.] Novi Sad [Ópétvárad], 1976. (Istraživanja 5.) 235. old.

62 POPOVICS J., 1990. 103., 266. old.

63 Bács-Bodrog vármegye. II. köt. 1909. 201. old.

dott rácság nem számíthat különálló államalakulatra.⁶⁴ Kossuth higgadt, békülékeny beszédében még kijelentette: „a kivívott szabadság áldása a haza minden polgárára, vallás-, és nyelvkülönbség nélkül egyaránt szétárad”.⁶⁵ Kossuth nem-hogy a „kardot” nem emlegette, de a rácság államalkotó nemzetként való elismerésének a követelését is csak burkoltan és békítő hangnemben utasította el.⁶⁶

A lázadó rácok által remélt botrány tehát elmaradt, helyette rác–magyar megbékélés és „összeborulás” történt,⁶⁷ amely megrettentette a bécsi Habsburg-ház magyarellenes köreit. Minderről napjainkban azonban semmit sem tudunk, a valódi tényekkel ellenkező Kossuth-legendát viszont állandóan ismételtetik. Mondván, hogy délvidéki szakadár rácok vérengzéseinek kirobbanásában jelentős szerepe volt a Kossuthtól származó „lobbanékony” kijelentésnek, amely az imént említett meghallgatáson hangzott volna el április 9-én.⁶⁸

Eszerint Kossuth előbb megígérte a („rác” helyett) a „szerb” elnevezés elfogadását, aztán azzal utasította el Sztratimirovicsot: „Akkor döntsön közöttünk a kard!” Egy szerb történész értékelése szerint a „rácokkal való megegyezés durva visszautasítása és az ő [Kossuth] kizárólagos sovinizmusa és imperalizmusa lehetetlenné tette a rác, a horvát és a magyar nemzet közös föllépését a Habsburg önkényuralommal szemben”.⁶⁹ A magyarságot és Kossuthot a Tito-korszak szerb történetírása is elítélte, mondván: „karddal való megoldás” említésével Kossuth Lajos egyenesen „kiirtással fenyegette meg a rácokat”.⁷⁰ Fia, Kossuth Ferenc (1841–1914) tanúsága szerint azonban az apja erről így nyilatkozott: „Ez az egész magánértekezlet mese. Soha életemben nem beszéltem Stratimirovicssal 1865-ig.”⁷¹ A történeti tényként folyton ismételtetett előbbi legenda, tehát a valóságban minden alapot nélkülöző rágalom, a megosztó törekvéseket, a gyűlölködőket szolgálja.

A korabeli sajtótörténeti tények hitelesen igazolják, hogy április 9-e után még hosszú hetek teltek el, amire megjelentek az első hírek az előbbi Kossuth-ügyről. Feltűnő, hogy csak magánlevelekben találjuk első nyomát, de azt is csak április 22-étől. Kossuth valóban elmondott szavainak a hitelét perdöntő módon bizonyítja az a tény, hogy Sztratimirovicsék Pest-Budáról történt hazatérésének napján április 14-én, és még utána nyolc napig az állítólagos összetűzésről senki nem tudott semmit.⁷² A Garasaninék által irányított szerbiáni (szerbiai) és a dél-magyarországi ellenséges szakadár rác sajtó hosszú hetekig, sőt hónapokig tartó hallgatása is egyértelmű bizonyítéka annak, hogy egy *utólag költött rága-*

64 SPIRA, 1980. 26. old.

65 GRACZA György: Az 1848–49-iki magyar szabadságharcz története. II. kötet, Budapest, 1894. 276. old.

66 Híd (Újvidék) [Ópétevárad], 1998. március (3. szám), 234. old.

67 GAVRILOVICS, 1994. 50. old.

68 *Szerbek és magyarok a Duna mentén*. Szerk. Bona Gábor. Budapest, 1983. 111. old.

69 MITROVICS, 1989.169. old.

70 PEROVICS, 1952. XXXIII. old.

71 *Kossuth Lajos iratai*. XI. köt. Szerk. Helfy Ignác, Kossuth Ferenc Budapest, 1905. 170. old. – Eszerint Kossuth Lajos a történetíró Horváth Mihálynak (1809–1878) a könyvespolcán álló **Huszonöt év Magyarország történetéből** című könyve (Genf, 1864.) II. kötetének a 702. oldalára jegyezte fel az előbbieket.

72 GAVRILOVICS, Szlavko: Szrbi u Habsburskoj Monarhiji 1792–1849. [Rácok a Habsburg Monarchiában 1792–1849.] Novi Sad [Ópétevárad], 1994 [cirill], 53. old.

lomról van szó.⁷³ Kossuth tehát április 9-én sem szóval, sem karddal nem fenyegetett meg senkit. Az is igaz, hogy a „szerb” népvétet sem vezette be a közvéleménybe és a magyar nyelvbe a „rác” helyett. A koholt, alaptalan történetet Kossuth Lajos és a magyaroknak a nyakába akarták varni abban érdekeltek, hogy az áldozatokat elmarasztaló vérvádat csíholjanak belőle.

Közben már 1848. áprilisában megkezdődtek a török, majd a kuruc korszak borzalmait felidéző rácjárások, amelyek erőszakos cselekedeteit – akkori hírközlési viszonyok miatt – nehézkesen tudta követni a sajtó. Idézet a Ilja Garasaninhoz közel álló szervíán újságból: „Lázadnak a rácok az egész Bácsságban és Bánságban. Így Palánkán a Dunának hajtották a svábokat. Magyarkanizsán 5 rác 50 magyart hajtott a Tiszának. A többi nemzet, mint a sváb s főleg a magyar, retteg a rácoktól; [a sváblakta] Cservenkán minden háznál őrség áll”.⁷⁴

A hazafiak által csak „vadrácoknak” nevezett lázadók⁷⁵ a húsvéti nagyhéten készültek a tömegmészárlásokra Ada mezővárostól Újvidékig. „Olyan hírek keltek itt szárnyra, hogy a rácok megtámadják s mind leöldösik az egyazon városokban élő svábokat és magyarokat, ha este a Föltámadást ünneplik; így tehát nagy félelmükben szegény svábok és magyarok szinte titokban, úgy-ahogy öszszecsapták a Föltámadást”.⁷⁶ Április 22-én, a nagyszombati föltámadási körmeneten tervezték az ünnepre összegyűlt svábok és magyarok legyilkolását. Császár Péter honvéd állítása szerint – aki utóbb műkedvelő történetíróként is működött – „Petrovics Pál vadrác plébános izgatása” vezérelte őket.

Császár Péter szerint „elkezdettkék a magyarokat a városbóli kiűzéssel és lemészárlással fenyegetni, mert, mint ők állították, ők t. ill. a Vadrácok itt az urak, a magyarok csak zsellérek”.⁷⁷ Szenttamáson Georgevits Ábrahám rác pap titokban figyelmeztette a magyarokat, hogy „bennünket amidón a templomban fogunk lenni megtámadnak – írta Csáby Ferenc plébános a kalocsai érsekségre. – De ez nem sikerült, mert korán értésemre esett, hogy a szerbek el vannak készülve az öldöklésre, s azért is már négy órára, délután a feltámadásnak vége volt”.⁷⁸ Aznap éjjel a rácok bosszúból a kitervelt népirtást megakadályozó Georgevits-család életére törtek, majd a pópa híveire támadtak.⁷⁹ Ekkortól és a következő napokban legalább ezer „magyarbérencnek” kikiáltott rác polgárt üldöztek el Bácsszenttamásról.⁸⁰

73 A Kossuth-legenda későbbi terjesztői szerint az úgyről Délvidéken „a pesti sajtóból értesültek”. In. POPOVICS J., 1990. 219. old.

74 Szrbszke Novine, 1848. 211.

75 Kétségtelenül erős és nyers a „vadrác” kifejezés, amely a rácjárások ártatlan áldozatainak volt a szavajárása, és feltehetően a török hódoltság idején keletkezett. Például Berzsenyi Dániel (1770–1836) *A felkölt nemességhez* című versében (1805) is, mely szerint a nemesi sereg mellett ott volt a „vad rácok erős hada” is. Ők azok, akik hangoztatták, hangoztatták: „ha nem is tudunk mi dolgozni, verekedni mindenkinél jobban tudunk”: ami „a régi ’vadrác’ vagy ’a szerb Európa legnagyobb mértékben és legtöbb esetben vizállyító eleme” sztereotípiáját látszik igazolni.” – állapította meg Mirmics Károly kisebbségkutató In. *Aracs* (Szabadka), 2008. március 15., 48. old.

76 Szrbszke Novine, 1848. 228.

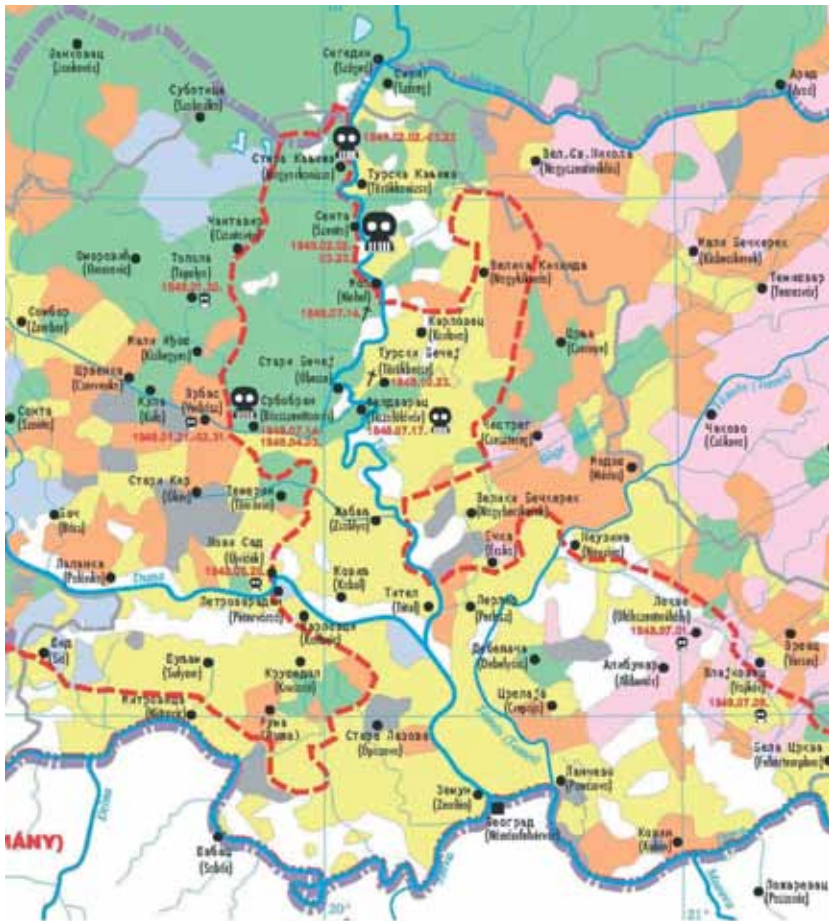
77 CSÁSZÁR Péter: Magyarország története 435-től 1849 végéig. II. köt. Bácskúla, 1904. 1008. old. Lelőhelye: Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár, 1848-as gyűjtemény, Fol. Hung. 3816.

78 DÉLVIDÉKI S. A., 2009. 372. old.

79 PETROVICS, Milan: Odbrana i pad Szentomasa 1848–49. godine. [Szenttamás megvédése és elvesztése 1848–49-ben.] Szrbobran [Szenttamás], 1929. [cirill], 22. old.

80 Az év végére 915 (16%-al) fővel csökkent a helyi görögkeleti vallású rác lakosság száma, az 1848. évi ele-

A magukat „szrbobránacnak”, azaz ‘rácvédőnek’ nevező helyi lázadók fegyveres őrsgellettették körül a várost, nem engedve ki onnan többé a hazafi magyarokat és zsidókat.⁸¹ Nyilván úgy gondolták: ha „már nem gyilkolhattuk le őket rajtaütés-szerűen, akkor a válságos napokban egy ideig még túsznak is jók lesznek.”

A Délvidék eddig feltárt 1848–1849. évi vérmezői⁸²

jéhez viszonyítva. KACSANSZKI, Gojko: Brojno kretanje pravoslavnog sztanovništva u Szrbobranu od 1836 do 1928. [A görögkeleti lakosság számának alakulása Bácsszenttamáson 1836-tól 1928-ig.] Novi Sad [Ópétevárad], 1936. Godisnyak Isztorijskog drustva Novog Szada, VII. [cirill], 441. old.

81 GOLUBSZKI, Novak: Uspomene iz narodnog pokreta 1848. i 1849. godine koje se narocito tiesu odbrane i pada Szentomasa. [Az 1848-as és 1849-es évek nemzeti mozgalmának főleg Szenttamás védelmére és bukására vonatkozó emlékei.] Novi Sad [Ópétevárad], 1893. [cirill], 12. old.

82 Spira György (1925–2007), a nemzetiségi kérdés ismert történésének adatai, valamint Kocsis Károly és Saša Kicošev már közölt térképei alapján szerkesztette Délvidéki S. Atilla. Lásd még, DÉLVIDÉKI S. A., 2009., hátsó borító.

Jelmagyarázatok: magyarok = zöld, rácok = sárga, németek/svábok = narancs

A *koponyák* az ún. „rácvédők” és más rác szakadárok, felkelők magyarok ellen végbevitt vérengzéseit és azok időpontját jelölik a térképen. Ezek időrendben, a *Bácskában*: Magyarkanizsa és Zenta 1848. február 2. és március 23. között. Újvidék 1848. június 26., Bácsszenttamás: 1848. július 14., Tiszaföldvár (Bácsföldvár) 1848. július 17., Verbász (Vrbas) 1849. január 21., majd március 31. Topolya (Bačka Topola) 1849. január 30., Bácsszenttamás 1849. április 3. A *Bánátban*: Végszentmihály (Lokve) 1848. július 1., Temesvajkóc (Vlajkovac) 1848. július 8. Megjegyezzük, hogy Temesvajkóc magyar, román és szerb vegyes, Végszentmihály román többségű település volt.

A *keresztek* a hazafiak megállított, elfojtott bosszúkiérleteinek helyét és időpontját jelölik: Mohol (ma: Mol, Bácska) 1848. július 14., Törökbecse (ma: Novi Bečej, Bánát) 1848. október 10.

Sztratiurovics 1848. május 24-én kiadott kiáltványában már nyíltan megjelölte a lemészárlásra ítélteteket, akik „behúzódtak” az itt egykoron már létezett rác vajdaságba, és „az ennyire megátalkodott gonoszságot csakis a bátor rác károk kardjaival lehet gyökerestől kiirtani”.⁸³ A magyarokat, akik a térség őslakosai, „idegeneknek” bélyegezte meg. A magyarok és más, nem-rác hazafiak kiirtására buzdító Sztratiurovics-féle kiáltványt hiába keressük a tankönyveinkben, sőt még a szakirodalomban sem található! A kiadása után – Csáby plébános Kálócára küldött jelentése szerint – Bácsszenttamás hazafias népét a ‘rácvédők’ már nyíltan verték és megalázták, minden javát elrabolták és erőszakoskodtak a nőikkel. A családok éjjel nem mertek az otthonukban tartózkodni, a szőlőkben, kenderekben éjszakáztak. Éheztek és nélkülöztek. A magyarok és zsidók számára Bácsszenttamás így vált haláltáborrá.

Csáby Ferenc mindeközben kilenc levelet juttatott ki titokban a felsőbb hatóságokhoz.⁸⁴ Mindhiába. A lezajlott birtokbavételt ugyanis a város új urai egyszerűen eltitkolták Pest és az ország közvéleménye előtt. Ez állt a háttérben a rác származású Vukovics Sebő (1811–1872) kormánybiztos⁸⁵ akkori szavainak: „azon merényre, hogy Sz.-tamás nemcsak föllázadni; hanem legerősebb hadi ponttá fejlődni képes legyen, senki sem gondolt. Pedig a kárlováci népgyűlés óta a [rác szakadár – D. S. A.] sz-tamásiak egész magatartásából könnyen ki lehetett ismerni a keblökben rejlő szenvedélyes rokonszenvet a lázadás ügye iránt. Csak biztos alkalomra váraoztak, hogy tetteleg oda csatlakozzanak”.⁸⁶

Nem volt ez olyan nehéz! Bács-Bodrog az egyik legjobban császárhű vármegye volt a korabeli Magyarországon.⁸⁷ Knézy Antal alispán pedig – aki maga is délszláv származású volt – nemcsak titokban rokonszenvezett a „rácvédőkkel”,

83 PEROVICS, 1952. 322. old.

84 Csáby Ferenc jelentését lásd eredetiben: DÉLVIDÉKI S. A., 2009. 372–375. old.

85 Vukovics Sebő később, 1849. május 2-án a Szemere Bertalan (1812–1869) vezette magyar kormány igazságügyi minisztere lett.

86 Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosása és száműzetésének idejéből. Szerk. Bessenyei Ferenc. Budapest, 1894. 268. old.

87 THIM, 1940. 112. old.

hanem mindenben segítette a bácsszenttamási hatalombitorlókat.⁸⁸ Még a település vezetője, a szintén szláv gyökerű Kuszly István „magyar” bíró is a „rácvédőkkel” tartott.⁸⁹ Két hónapig tartó durva elnyomás után, június 22-én váratlanul föllázadtak a kormányzat által cserbenhagyott szenttamási magyarok és nem-rác lakosok s elüldözték a „rácvédők”-et támogató bírót.⁹⁰

A délvidéki rác felkelők vezére, Sztratimirovics ekkor szerbián, azaz szerbiai önkéntesekből kiállított büntetőcsapatot küldött Szenttamásra, amely az ellenálló magyar családokat (és sok zsidót is) kegyetlenül megverték, másokat viszont kiűztek a városból.⁹¹ A többiek kétségbeesve, tehetetlenül, a „rácvédők” által tett húsvéti halálos ítéletük beteljesülésétől rettegték. A további események bemutatására – területi okok miatt – már nincsen lehetőségünk, de végül meg kell jegyeznünk: az 1848. évi véres délvidéki rácjárások július 14-én Bácsszenttamásról indultak.

A magyar kormányzat és honvédség csak a következő év elején indított hadjáratot a Délvidék felszabadítására. A bécsi Habsburg-ház és a belgrádi szerbián (szerb) kormány által tüzelt, sokféleképpen támogatott rác lázadók ellen kezdett magyar hadművelet Bácsszenttamástól északra zajlott. Itt vívták meg 1849. március 5-én a magyar honvédek első győztes délvidéki csatájukat a Szabadka és Bajmok között a Kaponya nevű térségen álló csárdánál és a Bács-ér vízfolyásánál. Ezt követően sikerült felszámolni a magyarkanizsai, a zentai és a szenttamási rác táborokat.

Összegezés

A történeti források hitelesen állítják, hogy a rác népesség egy része a magyarországi Alvidéken (vagy Délvidéken) évszázadokon keresztül valóságos irtóháborúkat folytatott az őslakos magyarság ellen. (Később jóval kisebb mértékben az itt élő más etnikumokkal szemben is). Ezeket a sorozatos népiirtásokat a szerb történészek zöme immár másfél évszázada következetesen elhallgatja, sőt egyesek védik a „rácjárások” elkövetőit, mentegetik a tömeggyilkosságokat.

Eközben más szerb történészek viszont azt is firtatják: „Kié volt Zenta, Tiszaföldvár vagy Bácsszenttamás eredetileg?” E kérdést akár egyetlen mondatban is megválaszolhatjuk az említett Vladan Gavrilovicsnak és a szerb történésztársadalom vele tartó nagy részének. Szerémvár, Árpatarló (ma: Ruma), Nagyeng, Karom (ma: Karlóca), Tétel (ma: Titel), Pancsal (ma: Pancsova), Kevevára, Érdsomlyó (ma: Versec), Kökend (ma: Nagyikinda), Cserög, Apáti, Kölpény, Eszék, Valkóvár, Bánmonostor (Kó), Séd (ma: Sid), és folytathatnánk a sort. Cáfolhatatlan tény, hogy az egész történelmi Délvidék hosszú évszázadokon keresztül a Magyar Királyság szerves részét alkotta. Ahová csak a 15. szá-

88 GOLUBSZKI, 1893. 10. old.

89 A „rácvédők” szerint a „Kuszly Pista” „mindenben egyetértett” velük. In. GOLUBSZKI, 1893. 10. old.

90 Kuszly István szerepéről lásd: CSÁSZÁR, 1904. 1008. old.

91 BESSENYEI, 1894, 268.

zadtól érkeztek számottevő számban az oszmán-török hódítás elől az első rác menekülők, betelepülők, amelyet a korabeli oklevelek bizonyítanak.

Végül idéznem néhai tanárom, Gavrilovics Szlavko szavait, méghozzá Szlobodan Milošević (Milošević, Slobodan 1941–2006) szerb és jugoszláv államfő, a Szerb Szocialista Párt elnöke idejéből, amikor a „Vezér” népgyűlésein „Ez is Szerbia”, meg „Az is Szerbia” volt a fő jelmondat és hívó szó. S a szerbek „természetesen”, mindenhol őslakosok voltak. A tanárom ekkor mondta: „Jövevények vagyunk mi itt mindannyian, a Szávától és a Dunától északra!” Az Apa tehát még tudta a választ a kérdésre, amelyet a Fia napjainkban, már az alapjaiban teljesen megkérdőjelez...

Még egyszer csak annyit a „ki hol volt eredetileg” kérdésről, amellyel könnyedén eljuthatunk a Habsburg-ház által Bécsből gerjesztett 18–19. századi magyarelles viszályokig, melyeket a legerőteljesebben az 1690. évi török ellentámadás után a népével Magyarországra menekült Csernojevics Arzén ipeki pátriárka megalapozatlan és gátlástalan területi és politikai igényei alapoztak meg. Mindezek az óta is élő sebeket fakasztanak fel a saját hazája délvidéki részéből kiirtott magyar őslakosság és az ősi szálláshelyét elfoglaló rácság között.

Vajon hány népirtás lehetett még Délvidéken a napjainkig ismerteken kívül? Akárcsak az 1848–1849. évi rácjárások során is, amelyekről ugyanúgy sejtelmünk sincs, miként ez idáig a bácsszenttamási vérmezőkről sem volt? Mert egyszerűen nincsen, aki föltárja? Mert nem akad ember, aki kutatni kezdene egy takargatott, különös nyom után? Aki viszont kutat, és örök elhallgatásra ítél tényleket, titkokat borzalmakat, *népirtásokat* tár fel, azokat nem sikerül nyomtatásban közreadni. Mindezek napjaink egyik legfontosabb kérdései, amelyek a történettudomány tárgyilagosságát érintik. Ezen előadás/tanulmány folytatásában, illetve a *Fejezetek a rácjárások történetéből* című említett kötetemben már feltáruzt az idők végezetéig leplezni kívánt 1848–1849. évi magyarirtás. Eközben még azt sem tudjuk, hogy az előbbi munkában közzétett rácjárásokon, magyarirtásokon kívül még hol, mikor és milyen mértékű népirtások történetek a Délvidéken. Akár az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc előtti évszázadokban, akár utána, majd az 1944–1945-ben a Tito partizánosztagei által végrehajtott vérengzésekben. És még mennyi feltáratlan vérmező van még a Délvidéken?! Persze továbbra is kérdés: kik voltak valójában a Bácsszenttamáson öldöklő, magyarul szinte kimondhatatlan nevű „szrbobranacok”?

* * *

Délvidéki S. Atilla történész, oknyomozó történetíró, Délvidék. A bácskai Szenttamáson 1965-ben született, a középiskolát Topolyán végezte (1982-1985). Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán hallgatott történelmet (1989-1992), majd Pécssett, a Janus Pannonius Tudomány Egyetemen 1996-ban történelem szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. Jelenleg szabad kutató, idejét az írói-alkotói tevékenységnek szenteli. Az 1991-ben kitört délszláv háború következtében 1993-tól Magyarországon élt, 2009-ben visszaköltözött a szülőföldjére. Független történészként a szerb és a magyar nép közös történetét

kutatja, különös tekintettel annak sötét, eddig fel nem tárt fejezeteire. A Vajdasági Magyar Helytörténészek Szövetségének tagja. Tanulmányai délvidéki és anyaországi folyóiratokban jelennek meg. Fő műve: Fejezetek a rácjárások történetéből. Lángoló temetők – Az úgynevezett Vajdaság kihalásának elhallgatott titkai és borzalmai (1268-1868) tizenkét kötetben. Bemutató kötet. Szekszárd, 2009.

*

A szerző végül arra kéri azokat a személyeket, akik tudnak az 1848–1849. évi rácjárásokról, vérengzésekről szóló padlásokon porosodó régi forrásokról, iratokról, újságokról, könyvekről, ismerik a régi szájhagyományt vagy az elfojtott népi emlékezetet, hogy mihamarább jelentkezzenek bizalommal az alábbi elérhetőségen: delvidekia@gmail.com